

NÉPI FOGLALKOZÁSOK, NÉPSZOKÁSOK.

Halászszerkások és hiedelmek. (I.)

A „*Magyar Babona- és Szerkásszerótár*“-on dolgozva feltűnő különbséget kellett tapasztalnom a három ösfoglalkozáshoz fűződő népies szerkások és hiedelmek anyaga között. Amíg u. i. a pásztorszerkásoknak és hiedelmeknek se szerük, se számuk, vadászszerkást és hiedelmet csak alig-alig ismerünk, s bizony, nagyon kevés a halászat anyaga is. Az elsőnek bősége s a másodiknak elsorvadása könnyen érthető, mert a pásztorkodásból fejlett állattenyésztés ma is fennáll, s még a vadászat az élet változása miatt megszűnt népi foglalkozás lenni, — de a halászat vidékenként ma is az, s még inkább az volt évtizedekkel ezelőtt. Nem gondolhatunk tehát másra, mint hogy gyűjtőink elhanyagolták a halászszerkásokat és hiedelmeket, s hogy még a halászok között gyűjtő HERMAN OTTÓ és JANKÓ JÁNOS is főleg a tárgyi adatokra fordították figyelmüket. Tudván azonban, hogy az igazi őshalászat ma csak igazán kevés helyen található, s hogy az enyészet éppen a szerkásokat érinti a legérzékenyebben, — viszont azt is, hogy a nép éppen a szerkások terén a végtelenségig menő szívóssággal ragaszkodik mindenhez, ami ősi: a gyűjtés, ha sürgős is, még ma sem lesz eredménytelen. S e soroknak éppen az a célja: összegezni, amit ismerünk, és felhívni a figyelmet arra, ami még él, s csoportosításával pedig tájékoztató akar lenni a további gyűjtésre. (L. *Viski*, Népr. Ért. 22:39.)

A céhes halászat adatai a történeti; az ethnographiáé csak az, amit azokból a nép átvett.

A halászok bokorba, kötésbe vagy felekezetbe állottak. Tihanyban¹ a kulcsos a bokor feje, a bírói pálcza,² a láda és korsó őrzője, nála tartják összejöveteleiket. A kisbíró a bokor legfiatalabbik tagja; ő hirdeti ki a halászatra-menés idejét, költi fel a bokor tagjait s az ő kötelessége az összejöveteleken borért járni. A céhmester igazítja a szerszámokat. A bokor tagjaira (íródeák, hegyenjáró, gyalogszer és kocsiszer eladó, halásztársak) szigorú kötelesség a vásárnap megülvése, a szombati gyűléseken való pontos megjelenés, a káromkodástól való tartózkodás, a temetéseken való részvétel.³ A régebbi nagykún bokrok élén két (tanácsi esküt tett) csík- vagy halbíró, dékánmester állott, a haljárandság igazságos szétosztásának kötelezett-

ségével.⁴ Öcsödön pedig 86 személyű volt a halásztársaság s egy fő- és két tizedes vezetése alatt állottak.⁵ A mai bokrok összeállításáról azonban nincs tudomásunk.

Tihanyban sz. György napján állottak össze a bokrok; megbecsülték a szerszám értékét s ezt tíz részre osztva kimondták, mennyi esik a bokor minden egyes emberére.⁶ A Balaton mentén akkor mentek először halászni, mikor a Halászcillag félnyári napkeletnek nyugszik le.⁷ Komáromban újévkor választották meg a kulcsost s tétették le vele az esküt.⁸ Öcsödön „a halászat sz. Mihálytól fogva sz. György napig gyakoroltatik, egyéb részeiben az esztendőnek tilalmas”.⁹

A Tisza vidékén, főkép azonban Szabolcs megyében, az uradalmak és községek területüket júniusban a legtöbbet ígérő halászmesternek bérbeadták. A szerződés megkötése után egy reggel a bérlő legényei lakomára hívják meg a közbirtokosokat a féltelkes gazdáig. Ezek aztán úgy 5 óra felé csoportosan indulva meg is érkeznek a füzesek közé: hideg sülteket, süteményeket, bort és evőeszközt hozván magukkal. Helyet foglalván a megterített asztalok körül, a halászgazda és felesége kínálni kezdi a halászlevet s a pácolt és sült halféléket. A vendégek körül bőven jelentkeznek hívatlanok is, s ezeket a maradékkal elégitik ki. A szokásos köszöntők elhangzása után reggelig is eltartó táncra kerekednek. E lakoma avatja be az új halászmestert. (Nagy: Magyarország képekben, 2:17.)

Hogy valaki a bokorba bejuthasson, előbb apródnak vagy inasnak kellett lennie. A mester címre jogosító remekelés egy 90 öles vizaháló teljes és hibátlan elkészítéséből állott. A bokor azonban nemcsak arra ügyelt, hogy a remekelő az egész hálót maga készítse el, hanem még az aprólékos fogásokra is. Az ól-mot pl. egy kalapácsütéssel kellett a háló injára ráverni, s ha még egy pótló ütésre volt szükség, azt viceütésnek nevezték s hibának vették (bírsága egy itée bor). Az új mester esküt tett, a felvétel szertartásairól s az ezt követő lakoma szokásos ételeiről, felköszöntőiről azonban semmi feljegyzés nincs.¹⁰

Később a hivatalos céhvilág megszűntével a halászkörösz-től akkor esett meg, mikor az apród vagy inas — idejét eltöltve s a szükséges tudnivalókat elsajátítva — először vett részt valami nagy viza- vagy tokfogásban. Az avató szertartást annak a mesternek házánál rendezték, aki a nagy halat fogta. Este az egész halásznépség ennek a mesternek házához gyülekezett, néhány asszony, mint keresztanya, a többi, mint vendég. A mester kámzsaszerűen hálót vett magára s Duna-vízzel telt

tálat fogott kezébe; a tálban egy kavics is volt. Majd a körben álló mesterek és vendégek közepére lépven, a keresztanyáktól körülvelt széken ülő apród előtt elmondja az áldást. Majd ékes rigmusokban elrögtönzi a halfogás történetét, aztán a felavandó apródot üdvözlí s a keresztanyak nagy védekezése közben nyakonönti a tál vízzel és a kavicsal ledörzsöli fejebúbját. Utána halvacsora; szokásos felköszöntője igen régi lehet, mert változataiban igen sok a következetesen előforduló szózagylálék és a magyarság latin kora is erősen érzik rajta.¹¹

Mint külön halászszokást említtem meg, hogy a csallóközi halászok a 60-ik életévüket betöltvén meghagyták szakállukat.¹²

Amikor a háló részei elkészültek, a bokor elejének házánál kitűzik az állítás napját. Amikorra a bokor felgyülekszik, már le van verve az állítófa, s a gyékények is a kövekkel el vannak rendezve. Aztán szétosztják a munkát;¹³ ebben ősi regula szerint minden tagnak részt kell vennie, s aki elmarad, egész napszámot tartozik fizetni.¹⁴ Ha közben valamelyik fattyasparát köt, egy itce bort fizet.¹⁵ A kenesei református halászok a katolikus templom harangkötelének félőles darabját levágják, felfejtik s a fonalat a hálóba kötik abban a hitben, hogy a szentelt kötél szerencsét hoz nekik.¹⁶ A közös munka befejezése után a bokor asszonya halászlevet ad fel e szavakkal: „Ez a kis halacska vízben szokott úszni, fog is erre osztán a borocska csúszni!”¹⁷

A halászatra indulás ideje Algyón az éjjel azon pontja, mikor a Halászcshillag a legtisztább az égen,¹⁸ a Balaton vidékén pedig akkor, mikor a Halászcshillag nyugodni tért, mert a hal ekkor szeret fürödni.¹⁹ Ha az ajtón kilépve zsidóval találkoznak, azt szerencsés előjelenek tekintik.²⁰ Ellenben nem szeretik, ha asszonnyal találkoznak,²¹ ha valaki szerencsét kíván nekik,²² vagy utánuk kiált: „Kell-e só?” A pecéző ilyenkor inkább viszszaforadul, mert úgy sem lesz szerencséje.²³

Aki „akkorra oda nem ér, mikor már a harmadik kötél végig kiér, akámmennyi szerencse legyen, minden jussát elveszíti;” aki kivonja magát a szerszámok hajóra hordása alól, ha közember: három cibékvágást kap; a háló hajóra szállítása alatt nem szabad káromkodni, hanem a Jézus nevét kell említeni.²⁴ Göcsejben, amint a háló a hajón van, kígyófejet s pillangót kötnek púpjába, hogy szerencsájuk legyen; a kígyót és pillangót azonban sz. György napja előtt kellett fogni s hazajövet a konyha füstjárta gerendájára teszik.²⁵

Amikor az evezőt a vízbe merítik s a kormányos a kor-

mányhoz nyúl, régi szokás szerint felfohászkodnak: „Uram Jézus, légy velünk, adj jó szerencsét, ments meg minden veszedelemtől!“²⁶ Ez az istenesség jellemzi egész hajón és jégen létüket: nem szabad káromkodniok, mert az istentelent elkerüli a hal,²⁷ aki a halnak rosszat mond, vagy a halat, vizet megszidja, „büntetés alá vonatik“;²⁸ az 1859-iki tihanyi halászsregula szerint, aki a hajón „Istenét, szentjét vagy más mocskos káromkodást mond, ... a jégen káromkodnék“, addig szerszámhoz nem nyúlhat, amíg meg nem csapták, s még így is gyertyákat tartozott venni a szűz Mária oltárára.²⁹ S ezen az „ártikulúson nem változtatott az idő semmit: ha vétség történik tisztesség vagy kötelesség ellen, összeáll a bokor parton, gyepen, akárhol, törvényt ül, ítél, lehúzza a bűnöst, s a cibék ágasfájával eligazítja, amint illik“³⁰

Déli 12 órakor nem jó tanyát vetni.³¹ Ha két vagy több halászbokor egy helyre igyekszik s megegyezni nem tudnak, sorsot vetnek: a bokrok kormányosai földre teszik kalapjukat és mellé bicskájukat, aztán egy ember kalapjába vagy kötényébe szedi a bicskákat, jól megrázza, s látatlanba belemarkolva az egyik bicskát a bal első kalapba s a többit sorban a többibe dobja; a kalapok a helyet, a bicskák a bokrot jelölik. Ezt nevezik vonyó-ra való sorsolásnak, de ma már inkább cédulával sorsolnak,^{31a} s nincs eset rá, hogy a sorsnak ne engednének.³² A tanyavetés az örfa feltűzésével kezdődik s letételével végződik.³³ A tanyán való tartózkodás alatt mindig a tanya vizét isszák és soha mással nem merítenek, mint ivószappollyal s a maradékot visszaöntik.³⁴ Az a halász, ki hétközben otthagyja a hálót, elveszti egész heti jutalékát, bármennyi tanyavetésnél volt is jelen, mert csak pénteken szabad a bokorból kiválni.³⁵ Régebben szokás volt az is, hogy aki a tanyai munka alatt elaludt, szerszámkötéllal megkötözték s felhúzták, azonkívül két akó bort fizettettek vele.³⁶

Az erre az időre eső halászhiedelmek vagy az időjárásra, vagy a hal bőségére, vagy az általános szükségre vonatkoznak: ha a hal dobálja magát, esőt várnak,³⁷ ha a leszúrt stanglira apró csigák másznak, ha felhúzáskor a ladik eleje burrog,³⁸ ha a keszegek a vízben ugrálnak,³⁹ ha a baszár- és dévér-keszeg igen nyálkás: áradás közeledik,⁴⁰ ha a garda nagy tömegekben a tihanyi sarkok felé húzódik, a tó 3—4 nap mulva befagy,⁴¹ ha sok a serinc, köhal, orsóhal, az hal-szűket,⁴² míg a halbőség egy XVII. sz.-beli feljegyzés szerint aszályt és drágaságot jelent.⁴³

Az erdélyi Sámsondon és Kölpényben a jég alatt halászat-

ra való kivonulás valóságos népünneppel, zeneszóval, hejehujázással történik.⁴⁴

Igen keveset tudunk a magánosan, horoggal halászók (pecézők) szokásairól is. A Halászcillag feltüntével indulnak útnak, s ha addig ki nem halászták magukat, míg ez az égen van, azután hiába minden horogdobásuk.⁴⁵ Mielőtt a horgot a vízbe dobnák, rá köpnek, mert ez szerencsét hoz.⁴⁶ Aki horgát a más horgára veti, azt maguk között szigorúan megbüntetik.⁴⁷

A régi világban a céhmester osztotta szét a fogást, még pedig esküje szerint félretéve mindennemű atyafiságot, komaságot, barátságot, ígéretet, adományt, gyűlölséget, haragot.⁴⁸ Ma azonban ez is a már leírt bicskavetéssel történik. Mihelyt a bokor meghalászott s a szerszámot elrakta, kiszáll a gyepre s rakásra hánnya a kifogott halat. Aztán közös megegyezéssel kiválogatják a nagyobbakat, amelyeknek biztosan akad vevőjük, a többit pedig annyi rakásba osztják, ahány tagja van a bokornak. Majd bicskáikat egy ottlevő vagy előkerített gyerek kalapjába teszik, ez jól összerázza, aztán balfelől kezdve sorban rádobálja a halkupacokra: a bicska jelzi a kupac tulajdonosát.⁴⁹ Tihanyban minden zsákmány tizede az apátságé volt s ezt szerhal-nak nevezték,⁵⁰ s érdekes, hogy „szerpecsenye“ a neve az adásvételi, birtokbaigazítási áldomáskor fizetett húsfélének is. Ma azonban Tihanyban már az a szokás, hogy sz. Györgykor — a halászság újéve napján — a tizedet készpénzzel váltják meg.⁵¹

¹ Herman Ottó: A magyar halászat könyve 1:428—430. — ² Pozsony vm. mon. 85. — ³ Herman 462. — ⁴ Györffy István: Nagykunsági krónika 40. — ⁵ Tudományos Gyűjtemény 1827. 2:19. — ⁶ Herman 424. — ⁷ Lóczy Lajos: A Balaton néprajza 171. — ⁸ Herman 461. — ⁹ Tud. Gyűjt. 1827. 2:19. — ¹⁰ Herman 463. — ¹¹ Uo. 448. — ¹² Magyarság 1928. aug. 3. — ¹³ Herman 515. — ¹⁴ Uo. 430. — ¹⁵ Uo. 454. — ¹⁶ Jankó János: Balaton vidékének néprajza 306. — ¹⁷ Herman 454. — ¹⁸ Kálmány Lajos: A csillagok nyelv-hagyományainkban. 9. — ¹⁹ Jankó 407. — ²⁰ Herman 453. — ²¹ Uo. — ²² Varga: Babonák könyve 205. — ²³ Gömör m., Ethn. 7:374. — ²⁴ Herman 430. — ²⁵ Gönczi: Göcsej 219. — ²⁶ Herman 430., 432. — ²⁷ Szolnok, Osztrák-magyar monarchia írásban és képen 7:53. — ²⁸ Öcsöd, Tud. Gyűjt. 1827. 2:19. — ²⁹ Herman 430. — ³⁰ Uo. 424. — ³¹ Uo. 453. — ^{31a} S Tihanyban húshagyókedden. (Népr. Ért. 22:53. — ³² Uo. 431. — ³³ Uo. 463. — ³⁴ Uo. 256. — ³⁵ Uo. 454. — ³⁶ Uo. 430. — ³⁷ Jankó 307. — ³⁸ Herman 453. — ³⁹ Szolnok, Szanda, Herman: A magyar pászt. 634. — ⁴⁰ Herman 453. — ⁴¹ Jankó 307. — ⁴² Herman 453. — ⁴³ CisH. — ⁴⁴ Herman 89. Reguly írja, hogy a voguloknál a jég elindulásakor az egész nép kimegy a folyó partjára; pénzt dobálnak a folyóba, mások pedig a haladó jeget kísérve nyargalnak a part mentén, bő halászatért imádkozva. L. Ipolyi 1:284. — ⁴⁵ Kálmány: Csill. 9. — ⁴⁶ Ethn. 7:460. — ⁴⁷ Herman 462. — ⁴⁸ Uo. 464. — ⁴⁹ Uo. 432. — ⁵⁰ Uo. 429. — ⁵¹ Uo. 423.